

ԿԱՐԼԵՆԵ ԶԱԶԱՆԻ

ՀԱՅ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ԿԱՏԱՐՎԱԾ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՈՒՐԴ ԺՈՂՈՎԱՐԴԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ (19-ԴԴ ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ)

Սույն ուսումնասիրության հիմնական խնդիրներից է թարգմանական գրականության դերի գնահատումը քրդական մշակույթում, որը սկզբնավորվեց հայ մտավորականների կողմից 19-րդ դարի երկրորդ կեսին: Ինչպես արդեն նշել ենք, հայ մտավորականներից շատերն են զբաղվել հայերենից քրդերեն և քրդերենից հայերեն թարգմանությամբ: Սակայն սկզբնական շրջանում հայերենից քրդերեն թարգմանությունները կատարվել են կրոնական գրականությունից՝ քրդախոս հայ ընթերցողին այդ գրականությանը ծանոթացնելու մպատակով: Պարզ է, որ հայ մտավորականներից շատերը միևնույն ժամանակ ջանացել են նաև քրդերին ընտելացնել քրիստոնեական գաղփաքախոսությանն ու նրանց հեռու պահել մուսուլմանական քաղաքությունից: Բոլոր դեպքերում, հայերենից քրդերեն թարգմանությունները առավելապես խթանել են քրդական մշակույթի և հատկապես քրդերեն գրական լեզվի զարգացումը:

Սեր պրպտումների ընթացքում քրդական մշակույթի պատմության մեջ առաջին անգամ ի հայտ եկան այնպիսի արժեքավոր գործեր, ինչպիսիք են կրոնական գրքերի քրդերեն թարգմանությունները: 19-րդ դարի կեսերին քրդերեն է թարգմանվել Նոր Կտակարանը, որը 1857թ.-ին հայատառ քրդերենով հրատարակվել է Կ. Պոլսում, Ա. Յ. Պոյաջյանի տպարանում: Գիրքը բաղկացած է 398 էջից: Երկրորդ անգամ Նոր Կտակարանը քրդերեն տպագրվել է 1872թ. դարձյալ Կ. Պոլսում: Սակայն այդ երկու Կտակարաններում էլ նշված չեն թարգմանիչների անունները: Գրականագետ Գ. Ստեփանյանի կենսագրական բառարանից տեղեկանում ենք, որ հայ մտավորականներ Պետրոս Ամիրխանյանը, Ազատյանն ու Տեր-Ղազարյանը 1870թ.-ին Աստվածաշունչը թարգմանել են քրդերեն¹: Պատմաբան Ա. Ալպոյաջյանը, իր հերթին, «քրդական գիրն ու գրականությունը» հոդվածում նշում է, որ Աստվածաշունչի առաջին քրդերեն թարգմանությունը կատարել է Դիարբեքիրի վանահայր, հայատառ քրդերեն առաջին այբբենարանի հեղինակ Սկրտիչ Տիգրան-

յանը²: Սակայն հայտնի է նաև, որ տվյալ ժամանակաշրջանում կրոնական գրքերի, ինչպես նաև քրդերեն վերոնիշյալ թարգմանությունները կատարվում էին Պոլսում գործող «Աստվածաշնչի ընկերության» նախաձեռնությամբ: Հետևաբար, սույն ընկերության անդամը լինելով, կարծում ենք, Սկրտիչ Տիգրանյանը այդ շնորհաշատ գործն ինքն է հանձն առել և թարգմանել իր իսկ քրդերեն հայատառ այբուբենով. (տես Մ. Տիգրանյան, Այբենարան քրդերեն և հայերեն, Կ. Պոլիս 1860 թ.)

Ինչպես նշեցինք, 1872 թվականին Ստամբուլում ամբողջությամբ հրատարակվեց Ավետարանի թարգմանությունը: Այն բաղկացած է 624 էջից և 28 գլուխներից: Առաջին էջի վրա գրված է. «Ինչիլ խօսոլէ Սի իսա էլ Սեսիհի նվիստանդըն» («Նոր Կտակարան առանց Սերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»): Այս երկրորդ թարգմանությունը, որն ավելի հաջող է, քան առաջինը, կատարված է քրդերենի կուրմանջի բարբառով, սակայն, հայկական որոշ տառեր, չհամապատասխանելով քրդերենի հնչյունաբանությանը, դժվարացնում են ընթերցումը: Ոչ մի տառ նշանակետերով չի հարմարեցվել քրդերենի հնչյունաբանությանը: Բոլոր դեպքերում, մեր համեմատությունից պարզվեց, որ թարգմանիչը լրիվ տիրապետել է կուրմանջիին և կատարել է բավականին դժվար, բայց հաջող թարգմանություն՝ պահպանելով ազգայնեզվաբանական ու հոգեկենդանական հայեցակետերը: Եվ ամենակարևորն այն է, որ այս թարգմանությունում որոշակիորեն պահպանված են քերականական և ձևաբանական առանձնահատկությունները: Այդ ստույգ սա քրդերենին առաջին լուրջ մոտեցումն է հայ մտավորականության կողմից: Դրանով իսկ դրվեցին քրդերենի քերականության ուսումնասիրման հիմքերը:

Քրդերեն հրատարակված երրորդ կրոնական գիրքը Մատթեոսի Ավետարանի սանձին թարգմանությունն է, որը բաղկացած է 148 էջից և լույս է տեսել 1891 թվականին Ստամբուլում՝ «Ինճիլա րապե մայի Յիսուս Քրիստոս քո Մատթեոս նվիսի» խորագրով:

Հայատառ քրդերեն չորրորդ կրոնական գիրքը «Գործք Առաքելոցն» է, որը հրատարակվել է 1911 թվականին Ստամբուլում, և որի թարգմանիչը նույնպես մեզ հայտնի չէ: Այն բաղկացած է 138 էջից: Այս գիրքը թարգմանվել է էլ՝ ավելի հաջողված կուրմանջի բարբառով և ավելի ընթերցելի է: Ինչպես երևում է, թարգմանիչը արդեն ծանոթ է եղել մինչ այդ քրդերենով հրատարակված կրոնական գրքերին: Թարգմանությունում արդեն որոշ հայկական տառեր շեշտադրությամբ հարմարեցվել են քրդերենի հնչյունաբանությանը: Այստեղ արդեն քիչ են հանդիպում թուրքական և հայկական չթարգմանվող բառեր: Թարգմանիչը ջանացել օգտագործել պարզ կուրմանջի բարբառը, որով հիմնականում խոսում են Թուրքիայի քրդերն ու հայերը:

Իսկ 1934 թվականին Բեյրութում «11 երգ ու շարական է Պը գուրմանջի» խորագրով հայատառ քրդերենով հրատարակվում է կրոնական

երգի թարգմանությունների մի ժողովածու, որը կազմել էր Ղ. Տեր-Ղա-
զարյանը: Երգերը հիմնականում նվիրված են Քրիստոսին և նրա
ծննդին:

Պետք է նշել, որ խնդրո առարկա թարգմանությունները խիստ
արժեքավոր են և հարուստ նյութեր կարող են մատուցել ոչ միայն լեզվա-
բաններին, այլև գրականությանը, պատմությանը գրադոկտներին:
Դրանք կարևոր են թե իրենց բառապաշարով, թե լեզվամտածողությամբ
և թե իբրև գրական քրդերենի տեղեման աղբյուր:

Քրդական մշակույթի պատմության մեջ ուշագրավ ու արժեքավոր
են հայ մտավորականության նախածնությանը այլ լեզուներից կա-
տարված թարգմանությունները, որոնք հիմնականում տպագրվել են
հայկական պարբերական մամուլում: «Արարատի» 1899 թվականի 12-
րդ համարում տպագրված «Թարխուլ Աքրադ կամ Շարաֆ Նամե քրդե-
րի պատմությունը», կամ «Փառաց մատյան» ծավալուն հոդվածից տե-
ղեկանում ենք մի հետաքրքիր թարգմանության մասին: Հոդվածի ման-
րակրկիտ ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ Դավրիժեցի հայոց
վաճառականապետ Աղա Ջաքարիա Նազարբեկյանցը հայտնել է հոդ-
վածի հեղինակին, որի եղբայրը՝ Արշակը, 1885-86թթ. Սոուջրուլադում
(Իրան), Մաքրի Մաջիթ խանի տանը, ռուսական էյուպատոսի խնդրան-
քով Շարաֆ Նամեի որոշ հատվածներ թարգմանել է ռուսերեն, իսկ ինքը
նպատակադրվել է դա թարգմանել հայերեն: Այս հոդվածում Շարաֆ
Նամեից արված մեջբերումները վկայում են այն մասին, որ հայ մտավո-
րականները դեռևս 19-րդ դարի վերջերին ձեռնամուխ են եղել քուրդ ժո-
ղովրդի այդ արժեքավոր պատմության թարգմանությանը, այսպիսով
ինչպես հայ, այնպես էլ ռուս ընթերցող հասարակությանը ծանոթացնե-
լով այդ գործին:

Վերոհիշյալ հոդվածի տպագրումից հետո ինչպես «Արարատում»,
այսպես էլ հայկական մյուս պարբերականներում առավել հաճախակի են
սկսում տեղ գտնել քրդական մշակույթին ու պատմությանը վերաբերող
հոդվածներ ու հաղորդումներ, որոնց շարքում հատկապես աչքի են ընկ-
նում օտար աղբյուրներից քրդական կյանքի վերաբերյալ քաղված
թարգմանությունները:

Ինչպես հայտնի է, եվրոպական գիտնականներն ու ճանապար-
հորդներն անդրադարձել են ոչ միայն Հայաստանի և հայ ժողովրդի,
այլև քուրդ ժողովրդի պատմությանը, ազգագրությանը, բանահյուսու-
թյանը և մշակութային այլ հարցերի: Հայ մտավորականներից շատերը
բարձր գնահատելով նման նյութերը, իրենք էլ ջանասիրաբար զբաղվել
են դրանց թարգմանությամբ և տպագրել հայ պարբերական մամուլում:
Իրոք, սույն նյութերը քուրդ ժողովրդի մշակույթի պատմության արժեքա-
վոր նմուշ լինելուց բացի, միաժամանակ նպաստում են հայ ընթերցողին
քուրդ ժողովրդի պատմությանն ու մշակույթին ծանոթանալու գործին:

Պետք է նշել, որ նմանատիպ հողվածքների քարգմանության նախաձեռնողը «Սասեսաց աղավնի» ամսագիրն է, որը 1864 թ. նոյեմբեր ամսվա իր համարում տպագրել է անգլիացի ճանապարհորդ Ջոն Սակ-րոմայդ Բլինդերի «ճանապարհորդություն ի Հայաս» հոդվածը: Հեղինակը, ճանապարհորդելով Կաբինից մինչև Բաղեշ, մանրակրկիտ ցույց է տվել շրջանի քրդերի կյանքն ու նրանց փոխհարաբերությունները հայերի հետ՝ բարձր գնահատելով նրանց ազգային սովորությունները, հատկապես հյուրասիրությունը:

Այնուհետև իր 1876 թվականի 2-րդ համարում «Փորձ» ամսագիրը առաջին անգամ տպագրում է Ալբերտ Այնեի «Montagne Kurde» (Քրդի լեռոն) խորագրով քրդական կյանքի մասին պատմող վիպակը: Հայտնի է, թե այն ո՞վ է քարգմանել հայերեն, սակայն բոլոր դեպքերում, խմբագրությունը նպատակ է ունեցել ընթերցողներին ծանոթացնելու քուրդ ժողովրդի կյանքին, մշակութային հարցերին: Համձինս վիպակի հերոս քուրդ Սելիմ աղայի, մատնանշվում են քուրդ ժողովրդի վեհամեծքությունը, ազնվությունը, հումանիստական բարձր հատկությունները: Վիպակում նաև տեղ են գտել հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության, քուրդ ժողովրդի նիստուկացի, ոչ միայն արևելցու, այլև Սելիմի օջախում հյուրընկալված եվրոպացիների հոգին գերող բանահյուսության մասին պատմող գեղեցիկ նկարագրություններ. «Ընդ որում, քուրդ աշուղը երգում է երեք լեզուներով՝ քրդերեն, պարսկերեն և թուրքերեն, նվագում է սազը, իսկ եվրոպացի հյուրերը կլանված լսում էին նրան»⁴:

«Փորձի» 1880 և 1881 թվականների մի շարք համարներում տպագրվում է Թեոդորոս Դեյոլի «ճանապարհորդություն Լազիստանի և Հայաստանի մեջ» հոդվածի քարգմանությունը, որն արժեքավոր է գուտ քրդագիտության տեսանկյունից: Հեղինակն անդրադարձել է Բյուրդիստանի աշխարհագրական բաժանմանը, քրդերի սոցիալ-տնտեսական վիճակին, քուրդ կնոջ և տղամարդու փոխհարաբերություններին, քրդական տարազին, ժողովրդական բանահյուսությանը, քուրդ-եզդիների և հայերի բարեկամական կապերին⁵: Սույն հոդվածը հետագայում ամբողջությամբ, առանձին գրքով տպագրվում է հայերեն: «Փորձ» ամսագրում այնուհետև տպագրվում են մի քանի այլ հոդվածներ ևս, որոնք ժամանակին հետաքրքրել են հայ քրդագետներին և ընդհանրապես ընթերցողներին: Աղբյուրագիտական նյութերով հարուստ են Բ. Մանդրոյի «Կիլիկիա», Գ. Պաուլի «Վանից մինչև Տիգրիս» հոդվածների քարգմանությունները, որոնցում մանրամասն տեղեկություններ կան Կիլիկիայի, Վանի և Ղարսի քրդերի նիստուկացի, հայ քրդական հարաբերությունների մասին:

Հաջորդ արժեքավոր հոդվածը Ժան Տիեռլաֆուայի «Ուղևորություն ի Պարսկաստան» քարգմանությունն է, որը տպագրվել է «Բազմավեպի» 1894 թ. 4-6 -րդ համարներում: Հեղինակը բազմաթիվ օրինակներ

րով ցույց է տալիս Պարսկաստանի քրդերի սոցիալ-տնտեսական վիճակը, կենցաղը, պաշտամունքը: Քրդագիտության ուսումնասիրման առումով հետաքրքրական են նաև Շանուրի մի քանի հոդվածներ, որոնք տպագրվել են «Բազմավեսյի» մի քանի համարներում⁶:

1881 թվականին «Մեղու Հայաստանի» թերթը նախաձեռնում է զննապետ Ե. Լազարյանցի «Դարձյալ մի քանի խոսք տաճկահայերի վիճակի բարվոքման մասին և մի հայացք Հայաստանի քրդերի և նրանց ծագման վերաբերյալ» ռուսերեն հոդվածի թարգմանությունը, որը տպագրվել էր «Кавказ» թերթի 1881 թ. դեկտեմբերի 24-ի համարում: Այդ հոդվածի թարգմանության հիմնական նպատակն ընթերցողներին Հայաստանում բնակվող քրդերի անցյալին և ներկային, Օսմանյան Թուրքիայի կողմից վարվող քաղաքականությանը ծանոթացնելն էր⁷: Այս ծանրակշիռ և քրդագիտական հարցերով հարուստ հոդվածը լայն արձագանք գտավ հայ ընթերցողների ու մտավորականության շրջանակներում և 1882 թվականին ամբողջությամբ տպագրվեց «Մեղու Հայաստանի» բազմաթիվ համարներում⁸:

Աստիճանաբար ավելի մեծ թվով էին այդպիսի թարգմանություններ տպագրվում հայկական մամուլում, որոնք առավել հարստացնում էին քրդական մշակույթի գանձարանը: «Արձագանք» պարբերականում 1890 թվականին տպագրվում է ֆրասիացի անվանի պատմաբան, աշխարհագրագետ Էլիզե Ռեկլուի «Եգիպտոսի քրդեր» հոդվածը, որը մեծ հետաքրքրություն է առաջ բերում ինչպես հայ մտավորականության, այնպես էլ ընթերցողների շրջանում⁹: Եվ պատահական չէր, որ «Արարատ» ամսագիրը իր 1892 թ. N 23 ում տպագրում է հաջորդ՝ «Լազիստան, Հայստան ու Քուրդիստան» արժեքավոր հոդվածը, որը հետագայում, 1893 թ. Մայր Աթոռի միաբանության կողմից հրատարակվում է առանձին գրքով: Էլիզե Ռեկլուի յուրաքանչյուր թարգմանված գործը բարձր է գնահատվում հայ մտավորականության և ընթերցասեր հասարակության կողմից:

Քրդական մշակույթի հանդեպ հայ մտավորականության վերաբերմունքն արտահայտվում է քրդերենի լիարժեք տիրապետմամբ: Նրանց քրդերենից հայերեն կատարված թարգմանությունները բազմիցս տպագրվել են հայկական մամուլում: Նրանք շրջագայել են քրդական բնակավայրերում, ծանոթացել քուրդ ժողովրդի ճոխ բանահյուսությանը, հայատառ քրդերենով գրի ստել նրանց լավագույն մտուշները: Այս տեսակետից առավելապես աչքի է ընկնում հայ ականավոր ազգագրագետ Ս. Հայկունին, որը քրդերենից հայերեն հարյուրավոր տողեր է թարգմանել:

19-րդ դարի վերջին այդ ուղղությամբ զգալի աշխատանք է կատարել նաև Մաղաթել անունով մի հայ մտավորական: Նա քրդերենից թարգմանել է «Մամ ու Զինե» քրդական վիպերգը և տպագրել «Լուսնայի»

1897 թ. երկրորդ գրքում¹⁰: Հեղինակը, հավատարիմ մնալով բնագրին, կարողացել է բանաստեղծական գրչով թարգմանել «Մամ ու Ջինեի» բոլոր երգերը, ընդ որում ոչ միայն «Մամ ու Ջինեն», այլև քրդական բանահյուսության բազմաթիվ այլ նմուշներ հավասարապես հարագատ են եղել և՛ քրդին, և՛ հային: Դրանց մի մասը կրկին գրի է առնվել նրա կոմիգ:

Քրդական բանահյուսության լավագույն նմուշները հավաքվել և նրանց մի մասը հայերեն է թարգմանել բանահավաք Ա. Սկրտչյանը: Նա միևնույն ժամանակ զբաղվել է քրդական բանահյուսության ուսումնասիրությամբ, վեր հանել այդ գրականության արժեքները, հաճախակի մեջբերումներ անելով քրդական թարգմանություններից, բարձր է գնահատել քուրդ ժողովրդի մշակութային արժեքները և հատկապես քրդական ժողովրդական բանահյուսությունը: Քրդական մշակույթի պատմության մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն նրա մի քանի ուսումնասիրությունները, որոնցից հարկ ենք համարում կանգ առնել առաջին անգամ 1899 թվականին «Լուսնայում» տպագրված «Քրդական բանավոր գրականությունը» արժեքավոր հետազոտության վրա¹¹:

Իր այս ընդարձակ հոդվածում հեղինակն անդրադառնալով քրդական բառ ու բանին ստանձին-ատանձին կանգ է առնում քուրդ ժողովրդի բանաստեղծական խոսքի, հեքիաթների, ասացվածքների, առակների և այլ ժանրերի վրա, ցույց է տալիս նրանց ակունքներն ու ստեղծման շարժառիթները: Անդրադառնալով քուրդ ժողովրդի ստեղծագործական տաղանդին, հեղինակն իր հոդվածի հենց սկզբում գրում է. «Քրդերը օժտված են բանաստեղծական ձիրքով...»: Նա այնուհետև նշում է, որ քրդերն առանց լեռների, առանց գեղեցիկ բնության կյանք չունեն, նրանց ներշնչանքի աղբյուրը շրջապատող բնությունն է, ներքին ու արտաքին թշնամիների դեմ հերոսամարտերը, նրանց ստեղծագործական ոգեշնչման աղբյուրը գեղեցիկ, սևաշյա քրդուհին է՝ իր հավատարմությամբ ու ազնիվ սիրով. «Պատերազմական խաղերի մեջ նա փառաբանում է քաջին, հաղթության պսակը տանողին, ծաղրածանակի առարկա է դառնում վհատվողը, երկչուտը»¹²:

Անդրադառնալով հերոսական երգերին, Սկրտչյանը գեղեցիկ թարգմանությամբ մեջբերում է կատարում և նույնիսկ մի քանի տեղ հայատառ քրդերեն տեքստեր է ներկայացնում և տալիս է դրանց հայերեն թարգմանությունները: Նա կանգ է առնում հովվերգական՝ հիմնականում սիրային և արկածային թեմաների վրա: Այս դեպքում ևս նա տալիս է տեքստերի հայերեն թարգմանությունը: Քրդական ժողովրդական հովվերգական երգերից ուշագրավ է «Մամեն ու Այշեի» վարպետորեն կատարված թարգմանությունը: Բարձր գնահատելով քրդական ժողովրդական ստակները, Ա. Սկրտչյանը գրում է. «Առակների մեջ արտացոլվում է ժողովրդի աշխարհայացքը, իմացողությունը, փիլիսոփայությունը:

Դրանք ժողովրդի դարավոր փորձառության արդյունքներն են, եզրակացությունները: Ժողովրդի իմաստությունը, մտավոր և հոգևոր կարողությունը բանահյուսության ոչ մի ճյուղում այնքան խորը կերպով արտահայտված չեն, ինչպես առակներում»¹³:

Այս հոդվածը նյութերի ընդգրկման տեսանկյունից, նաև փաստերի օբյեկտիվությամբ հայ մտավորականության կողմից քրդական բանավոր գրականության առաջին լուրջ ուսումնասիրություններից մեկն է, և կարևոր ներդրում է քրդական մշակույթի պատմության մեջ:

Ա. Մկրտչյանը նաև զբաղվել է քրդական ազգագրության հարցերի և միջոցառումների փոխհարաբերությունների ուսումնասիրությամբ: Այս տեսակետից արժեքավոր է նրա «Դմիկներ» հոդվածը¹⁴:

Ինչպես նշեցինք, հայկական պարբերական մամուլը հաճախակի էր անդրադառնում քրդական ժողովրդական բանահյուսությանը, թարգմանաբար տպագրում նրա լավագույն նշումները: Ըստ արժանավայելի պետք է գնահատել «Մուրճ» ամսագրի 1905 թվականի 5-րդ համարում լույս տեսած քրդական ժողովրդական «Ամարե կընդըր» երգի թարգմանությունը: Մեր ուսումնասիրությունները վկայում են, որ այս երգը ստեղծվել է տպագրվելուց 30-40 տարի առաջ և «Ֆիլոսոֆ Դոտտ» անունով մեծ տարածում գտել ոչ միայն քրդերի այլև հայ ազգաբնակչության մեջ¹⁵: Պետք է նշենք, որ երգը առ այսօր էլ լայն ճանաչում ունի. և ամենակարևորն այն է, որ թարգմանիչ Ա. Հովհաննիսյանը ոչ միայն այն թարգմանել է մեծ վարպետությամբ, այլև վերլուծել և տվել է երգի տվյալ ժամանակի պատմության, քրդական որոշ բառերի հայերեն բացատրություններ¹⁶:

Քրդական ժողովրդական բանահյուսությունից հաջող ու արժեքավոր թարգմանություն է կատարել հայ մտավորական Ս. Մովսիսյանը: Նա քրդերից լսելով «Լեյլի և Մեջնուն» ժողովրդական վիպերգը, գրի է առել: Այսպես թարգմանելով հայերեն՝ տպագրել է «Նոր դար» թերթի 1896 թվականի 141-142 համարներում¹⁷: Մովսիսյանն այն գրի է ստել հայ բանասացներից, որոնք լրիվ տիրապետել են քրդերենին և համարյա ժողովրդական բանահյուսության բոլոր նշումները պատմել են քրդերեն: Ինչպես ինքն է նշում, «Լեյլի և Մեջնուն» վեպը երգեց Մշո Բալադ գավառի Կոփ գյուղացի տանգրեժ (երգասաց) Մանուկ Ավդալյանը քրդերեն լեզվով»¹⁸: Հաստատապես կարող ենք ասել, որ սույն ստեղծագործությունը նոր տարբերակ է և առաջին անգամ գրի է առնվել հայ մտավորականի կողմից:

Հարկ է փաստել, որ 19-րդ դարում հայ մտավորականության կողմից թարգմանական գործում հանդես բերած նախաձեռնությունը ոչ միայն ջերմացրեց հայ և քուրդ ժողովուրդների հարաբերությունները, այլև մեծապես նպաստեց քրդական մշակույթի և գրականության պատմության առավել խորությամբ ուսումնասիրմանը, նոր լույս սփռեց քրդա-

կան գրականության, հատկապես գրական լեզվի ուսումնասիրման գործի վրա, է՛լ ավելի հարստացրեց քրդական մշակույթը, նոր ուղիներ հարթեց հայ քրդագիտության մեջ՝ հնարավորություններ ընձեռելով խորապես ուսումնասիրելու ոչ միայն քրդական մշակութային հարցերը, այլև քուրդ ժողովրդի պատմության հարցերը: Հայ ընթերցողը էլ ավելի մոտիկից ծանոթացավ քուրդ ժողովրդի մշակույթի ու պատմության հարցերին:

KARLENE CHACHANI

THE ROLE OF TRANSLATIONS BY THE ARMENIAN INTELLECTUALS
IN THE DEVELOPMENT OF THE KURDISH CULTURE
(SECOND HALF OF XIX CENTURY)

The Armenian intellectuals have made multiple translations which promoted the development of Kurdish culture in the 2nd part of 19th century.

Such translations not only have warmed the relations between Armenian and Kurdish peoples on behalf of Armenian intelligentsia in the 19th century, but also highly have contributed to the Kurdish literature, particularly on the studies of literary language, have smoothed out the new ways in Armenian-Kurdish science.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ստեփանյան Գ., Կենսագրական բառարան, հ. Ա, Երևան, 1997, էջ 84:
2. Մաշտոցի անվան մատենադարան, Ա. Ալպոյաջյանի ֆ., թղթ. 4, վավ. 94:
3. «Մասեաց աղավնի», 1864, մոյնմբեր, էջ 337-359:
4. «Փղորձ», 1876, N 2, էջ 305:
5. Նույն տեղում, 1881, N 5-6, էջ 100:
6. Բազմավեպ, 1894, N4, էջ 168, 1895, N8, էջ 362, N10, էջ 451, 1896, N4, էջ 158, N5, էջ 211, 313, 362, 403, 460
7. «Մեղու Հայաստանի», 1882, N128-38
8. Նույն տեղում, 1882
9. «Արձագանք», 1890, N10, 27, 28:
10. «Լուսնայ», 1897, էջ 274-307:
11. Նույն տեղում, 1899, գիրք Ա:
12. Նույն տեղում
13. Նույն տեղում
14. Նույն տեղում, 1898, գիրք Բ, էջ 49:
15. «Մուրճ», 1905, N5, էջ 114:
16. Նույն տեղում:
17. «Նոր դար», 1896, N141:
18. Նույն տեղում, N142